GUNNAR HECKSCHER:

Gösta berättar

Gösta Bohmans nyutkomna bok "Så var det" belyser stridigheterna inom partiet på 60-talet, Vietnam-frågan och upplösningen av den andra trepartiregeringen. Ambassadör Gunnar Heckscher har läst boken och kommenterar den här. Han konstaterar att samma lärdom kan hämtas av erfarenheterna under både det första och det tredje skedet som avspeglas i boken; nämligen att man måste sätta det gemensamma intresset framför sina särintressen. Detta gäller de tre borgerliga partierna tillsammantagna liksom det gäller inom vart och ett av dem.

Man har sannerligen inte tråkigt när man läser Gösta Bohmans skildringar ur det politiska livet (*Så var det*. Gösta Bohman berättar. 356 s Bonniers). Hans bok är välskriven och fängslande. Det är en glädje att läsa den. Den enda invändningen mot skrivsättet är att han någon gång förfaller till den besynnerliga modell med ofullständiga meningar, utan huvudsats eller utan predikat i huvudsatsen, som troligen uppfanns av några reklammän på 1950-talet. Den kan möjligen passa på affischer och i annonser men hör inte hemma i sammanhängande text. Men sådant händer lyckligtvis inte ofta i boken och mest i början, innan författaren kommit i gång.

Boken har tre huvudavsnitt. Det första och längsta handlar om högerpartiets (moderaternas) kriser och lidanden på 1960-talet, det andra, kortaste, om Vietnam-debatterna och det tredje om 1981 års regeringskris och dess förhistoria. Dessutom finns det en relativt utförlig inledning och några avslutande reflexioner om den svenska politikens villkor. Alla avsnitten är så gott som fristående från varandra.

Inre stridigheter i partiet

Man kan undra om det verkligen varit rimligt att ägna så stort utrymme (127 sidor) år intrigerna inom vårt gemensamma parti för femton–tjugo år sedan. Framställningen gör i och för sig rättvisa åt de handlande personerna. Själv slickar jag med nöje i mig allt vänligt, kanske alltför vänligt som sägs om min person och måste i allt väsentligt godta de kritiska omdömena om min gärning som partiledare. Också andra, inberäk-

nat Yngve Holmberg, behandlas med aktning och utan bitterhet. Gösta Bohman publicerar också fakta och källskrifter. En historiker som framdeles kan vilja syssla med dessa ting finner här ett rikt material.

Men frågan är om några framtida historiker kommer att vara intresserade. De nöjer sig kanske med att säga: slutet gott, allting gott; Gösta Bohman blev partiledare, och en inte bara bra utan också framgångsrik partiledare.

Å andra sidan skulle den noggranna redogörelsen ha kunnat ge grund för en mera allmängiltig analys än den som här står att läsa. Kanske kan det vara tillåtet för en annan av de agerande under ''det dystra decenniet'' (som var dystert för vårt parti men inte för socialdemokraterna) att försöka bidra till en sådan.

Gång efter annan underströks under 1960-talets konflikter att det visst inte fanns några meningsskiljaktigheter i sak inom partiet, utan att tvisterna bara gällde sättet att presentera politiken. Det samma säger andra politiska partier när de är trängda. Men det är naturligtvis inte sant. Meningsskiljaktigheter finns i alla partier, också i vårt. De fanns mellan Lindman och Trygger, mellan Bagge och Ivar Andersson, mellan Gunnar Svärd och mig. De finns förmodligen också i dag. Alf Henrikson inleder sin senaste historiebok så här: ''Människor är så olika att det alltid går att se skillnad på dem för såvitt de inte är enäggstvillingar. Variationernas antal är oändligt ... Skiljaktigheterna på insidan är sannolikt inte färre ...'' Ett parti som – för att citera det senaste programförslaget – ''vill bygga ett samhälle som tillgodoser den enskildes krav på att i frihet få forma sitt liv efter egna och sina närmastes önskemål'' kan minst av alla vara en amorf människomassa där alla tycker lika.

Gösta Bohman förnekar (sid 54) att det var fråga om någon ''maktkamp''. Ordet ''makt'' har på senare tid fått dålig klang, men allt beror på hur man tolkar det. Makten att påverka inriktningen av partiets politik har vi väl alla eftersträvat. Inte minst har Gösta Bohman gjort det.

Men man måste inse att vad som förenar är viktigare än det som skiljer. Med alla variationer och nyanser uppbärs vår rörelse av en samlande åskådning, och den får vi aldrig glömma bort. Gör vi det är vi förlorade; då hjälper inga taktiska finter.

Partiledarens roll

Det gäller också att kunna arbeta tillsammans. Det gick bra under Arvid Lindmans, Jarl Hjalmarsons och Gösta Bohmans partiledarskap. På Lindmans tid var försvarsfrågan en sammanhållande kraft: de som var försvarsvänner hade ingen annanstans att ta vägen, vad de sedan kunde anse om ekonomi och socialpolitik. Hjalmarsons liksom Bohmans tid utmärktes av återhämtning och stor framgång, som uppmuntrade alla medlemmar och sympatisörer. Då var det inte så svårt att hålla ihop.

Det är dock inte hela sanningen: det personliga spelar också sin roll i historien. Forskare som sysslar med valundersökningar brukar framhålla att svenska väljare vid valtillfället påverkas mycket mindre än man tror av partiledarnas personer. Det må vara sant så långt deras undersökningar sträcker sig. Men parti-

ledarens person betyder av allt att döma så mycket mera för partiernas medlemmar och fasta sympatisörer, de som i det dagliga umgänget människor emellan och inte bara under valrörelserna utgör partiernas ansikten. Den som hos dem åtnjuter fullt förtroende kan förmå dem till entusiastiskt samarbete oavsett växlande meningar i särskilda frågor.

Den förmågan hade Lindman, Hjalmarson och Bohman. Vi som fungerade under mellantiderna – Bagge, Domö, jag och Holmberg – kunde söka ursäkter i att vi arbetade under för partiet svåra förhållanden, men vi måste ändå erkänna att de tre först nämnda hade något som vi saknade. Visst hade de fel och brister, men de var vad som i England kallas ''extraordinary ordinary persons'', människor som vanligt folk kunde identifiera sig med men som ändå var några nummer större än det vanliga formatet. Dessutom uppvisade de en smittsam förvissning om att de hade rätt eller åtminstone om att motståndarna alltid hade fel. Vi kunde ha andra förtjänster, men de hjälpte inte i partiledarskapet.

Därför framträdde under 1960-talet de meningsskiljaktigheter som både funnits tidigare och fanns kvar senare med sådan styrka att de hotade partiets sammanhållning. Därmed förstördes dess anseende hos allmänheten, och valen gick riktigt dåligt. Det började redan 1960. Gösta Bohman kallar den valförlusten blygsam, men den innebar ändå att andelen i valmanskåren sjönk från 19 1/2 till 16 1/2 procent, och håller man sig till sådana procentsiffror var det en större minskning än vid något av de följande riksdagsvalen under de ''oavbrutna motgångar under ett decennium'' som han talar om. För min del hade jag som aktiv högerman sedan 1934 upplevat oavbrutna motgångar under *två* decennier innan jag fick vara med om något annat. Men på 1960-talet hade högerfolket svårare att uthärda sådant. Och deras besvikelse förledde dem att överbetona den politiska taktiken på sakfrågornas bekostnad. Det var en bedrövelse.

Vietnamfrågan

Avsnittet om Vietnam-debatterna – ''inrikes utrikespolitik'' kallar författaren det med ett uttryck som kom i bruk på 1950-talet och som han själv tidigare använt – är skrivet med särskild kraft och inlevelse. Gösta Bohman är än i dag indignerad över det sätt på vilket Vietnamfrågan utnyttjades i svensk politik och inte minst över lögnaktigheten i den tidens vänsterpropaganda.

Låt mig bidra med ytterligare ett exempel. Olof Palme talade i december 1972 om ''de brinnande patienterna i sjukhuset i Bach Mai''. Senare hade jag tillfälle att besöka sjukhusets ruiner och frågade den nordvietnamesiske guiden hur många patienter som skadats och dödats vid anfallet. Han svarade att inte en enda patient kommit till skada, ty sjukhuset – som låg intill ett krigsviktigt industriområde – hade evakuerats innan bombanfallet började. Så var det med ''de brinnande patienterna''. Men den som i likhet med Olof Palme anser verkligheten som sin värsta fiende finner det naturligtvis lugnast att inte ta reda på hur saker och ting i verkligheten förhåller sig.

Bland de lögner Gösta Bohman påtalar

är beskyllningen att moderaterna rest invändningar mot Palmes jul-utbrott först när Washington reagerat genom att meddela att den nye svenske ambassadören Yngve Möller inte längre var välkommen. I verkligheten hade dock den moderata kritiken framförts i radio av Gösta Bohman flera dagar innan han fick kännedom om vad som kommit från Washington. Däremot föranleddes Palmes egen, i jämförelse med det första utbrottet måttfulla vädjan till Nixon av den amerikanska reaktionen. Här åberopar Bohman ett uttalande av Krister Wickman. Denne har sedermera dementerat, men det spelar mindre roll, ty samma uppgift står att läsa på sid 303 i ''Mina tre liv'' av Yngve Möller, som ju hade goda skäl att hålla reda på saken.

Den redogörelse för det socialdemokratiska handlandet som Gösta Bohman ger är otillräckligt dokumenterad, men den bär sannolikhetens prägel. Det gäller inte minst den socialdemokratiska ledningens fruktan för att Vietnamrörelsen skulle spela kommunisterna i händerna. Här kan man lugnt säga att känd sak är så god som vittnad. Det var dessa överväganden – taktiska, om man så vill – som ledde till att Palme 1968 släpptes fram i Vietnamrörelsens demonstration. Att Nordvietnams Moskvaambassadör också gick med berodde enligt Yngve Möller på en för Palme överraskande arrangörskupp.

Gösta Bohman drar den slutsatsen att också Palme vägletts av taktiska beräkningar och inte av äkta känslor. Som ytterligare bevis åberopar han att Palme en gång i riksdagen ord för ord upprepade vad han några månader tidigare sagt i ett radiotal. Känslorna är dock knappast mindre trovärdiga därför att man flera gånger klär dem i samma ord.

Nej, Palmes känslor var helt säkert äkta, men man måste begripa vad de egentligen gällde. Vietnamfrågan var ju i Sverige liksom i många andra länder inte en fråga om Vietnam utan en Amerikafråga. Delvis var anti-amerikanismen importerad från Amerika, delvis gällde den Förenta Staternas roll i världen. Palme hade i ungdomen genom egna iakttagelser letts till misstro eller rent av avsky mot Förenta Staternas ekonomiska och sociala system. Den upplevelsen spelade stor roll för hans anslutning till socialismen, och det var inte obegripligt. Jag har också sett något av det han såg, och det var inte vackert. Fortfarande frestas jag efter en söndagspromenad i Harlem eller södra Bronx till tvivel på den ohämmade marknadsekonomins välsignelser, och tvivlet skulle bli större och mera permanent om jag inte hade sett ännu mycket värre slum i länder som saknar en fungerande marknadsekonomi.

Vietnam var i sammanhanget knappast mera än en symbol. Sedan amerikanerna dragit bort upphörde landet att intressera. Pliktskyldigast satte man i gång biståndsprojekt, men huvudintresset överflyttades till andra länder, som direkt berördes av Förenta Staternas politik. Just nu är det Nicaragua. Gösta Bohman är förvånad över detta. Jag är inte ens förvånad.

Men vi kan enas om att vara upprörda över förljugenheten. Härom skriver han: ''Vad jag finner mest stötande i det händelseförlopp jag här skildrat har varit socialdemokraternas principlöshet då det gällt att ställa krav på andra samt att själva leva efter dem. När de själva kän-

ner sig trängda på grund av sitt eget oförnuftiga handlande, tillgriper de anklagelser för utrikespolitisk opålitlighet som vapen mot sina politiska moståndare.'' Så gör de än i dag.

Den underbara natten

Bohmans tredje huvudavsnitt bär rubriken ''Den underbara natten'' och handlar alltså om den andra trepartiregeringens upplösning 1981. Här liksom i fråga om 1960-talet redovisas en mängd detaljer i händelseförloppet.

Det framgår tydligt – tydligare än i den samtida debatten – att de sakliga motsättningarna i skattefrågan mindre gällde avdragsrätten och däremot främst dels indexregleringen, vars avskaffande eller begränsning kunde medföra automatiska skattehöjningar, dels väl också finansieringen och dels tidpunkten för beslut och ikraftträdande. Försköts dessa ett år bort i tiden kunde man nämligen inte vara säker på att socialdemokraterna skulle avstå från att efter en eventuell valseger på ett eller annat vis sätta marginalskattesänkningen ur kraft.

På den borgerliga sidan var det egentligen centerpartiet som hade svårigheter. När det gällde marginalskatterna hade deras väljare ungefär samma intressen som socialdemokraterna. Samtidigt var Fälldins auktoritet i det egna partiet sådan att han inte behövde befara några avvikelser. I folkpartiet var det annorlunda. De direkta intressena skilde sig där inte mycket från moderaternas, men å andra sidan sneglade man ständigt på socialdemokraterna. Det var karakteristiskt när Fälldin efter den slutliga brytningen kunde försäkra att uppgörelsen med oppositionen inte föregåtts av några särskilda förhandlingar med centern men inte alls var lika säker på att folkpartiet – eller Ola Ullsten – avhållit sig från direkta kontakter med socialdemokraterna i frågan. Dessutom fanns det i folkpartiet otvivelaktigt personer som, trots minnet av hur 1978 års manövrer påverkat 1979 års val, med självmördares envishet sökte driva moderaterna ut ur regeringen. För dem tedde sig skattefrågan som ett utmärkt medel. Andra ville ha moderaterna kvar men samtidigt demonstrera att de saknade allt inflytande på regeringspolitiken.

När det gäller sparplanerna är Gösta Bohmans framställning mer än lovligt egocentrisk. Det framgår särskilt när han talar om ''Ullstenplanen''. Han ondgör sig över att Ola Ullsten i januari 1981 ''efter att under hela höstens lopp och inte minst i samband med finansplaneöverläggningarna ha sagt nej till alla konkreta förslag från min sida plötsligt tog upp dem och presenterade dem som sina egna''. Det var väl ingenting att reta sig på, regeringskolleger emellan! Huvudsaken måste ändå vara att förslagen godtogs av regeringen, inte vilken person som tog äran av dem. I själva verket var det dessutom troligen bättre att de på något sätt gick i folkpartiets namn, om man ville vara säker på att detta partis svårbemästrade riksdagsgrupp skulle hålla ihop kring dem. Regeringen hade ju bara en rösts majoritet i riksdagen.

Gösta Bohmans redogörelse skulle ha blivit mera upplysande om den utgått från regeringsbildningen 1976. Det var då det hela började.

Att regera i koalitionsregering

Partier som samverkar i en koalitionsregering kan inte inför offentligheten profilera sig mot varandra. Det begrep Tage Erlander och Gunnar Hedlund (liksom det tidigare insetts av Per Albin Hansson och Axel Pehrsson-Bramstorp). Visst förekom det dragkamp också i deras regeringskoalition, men den försökte man hålla tyst om. När det inte längre gick att dölja meningsskiljaktigheterna upplöstes koalitionen i god ordning och utan ömsesidiga beskyllningar.

Annorlunda var det 1976 och 1979. Det började med att man sade att moderaterna "skulle få vara med" i regeringen men inte påverka dess politik. Den skulle föra "mittenpolitik". Därigenom äventyrade man redan från början koalitionens sammanhållning och regeringens auktoritet. Vidare gav man moderaterna alibi från allt som inte tilltalade dem eller deras tilltänkta väljare. Det var ju gubevars "mittenpolitik". Samtidigt kunde man inte hindra deras statsråd från att göra sig gällande i kraft av sin personliga duglighet. Det vore intressant att få veta vem som hittade på något så urbota dumt.

Om partier sitter i regering tillsammans kan de inför allmänheten inte längre presentera vare sig centerpolitik, folkpartipolitik, mittenpolitik eller moderat politik. De måste gemensamt föra regeringspolitik och alla ta ansvaret för den. Går inte det, måste koalitionen upplösas. Därför var det naturligt att moderaterna trädde ut 1981 i ett läge där Ola Ullsten å sin sida sagt att "det avgörande är uppgörelsen med socialdemokraterna". Utträdet grundades på enhälligt beslut i riksdagsgruppen. Det enda man sedan tvekade om var huruvida man skulle släppa fram tvåpartiregeringen eller driva fram nyval.

Utvecklingen förklaras troligtvis av att den socialdemokratiska propagandan övade större inflytande på centerns och särskilt folkpartiets beslutsfattare än på väljarna. Det var med den propagandan som man brukade säga om Aftonbladets ledare: den uppmärksammades bara av dem som satt i riksdagen och regeringskansliet, men där uppmärksammades den så mycket mera. I sin ängslan över beskyllningen att "sitta i högerburen" glömde dessa mittenpolitiker att det just i deras intresse var särskilt viktigt att hålla moderaterna kvar i mittenburen.

Det försummade de, inte bara 1978 och 1981 utan också i det löpande arbetet dessemellan. Inte ens 1979 års valresultat kunde bringa dem till insikt om hur allmänheten reagerade. Och nu är det för sent för dem. Mittenburen har blivit för liten för att kunna innesluta moderaterna. Det har väljarna sörjt för, med benäget biträde av Gösta Bohman och Ulf Adelsohn – men också av Carl Tham och Ola Ullsten.

I det läget finns det bara en väg att gå, om de tre partierna skulle få en ny chans. De måste sätta det gemensamma intresset framför sina särintressen. Det gäller dem tillsammantagna liksom det gäller inom vart och ett av partierna. Så till vida är samma lärdom att hämta av erfarenheterna under både det första och det tredje av de skeden av svensk nutidshistoria som Gösta Bohman skildrar.